

Задужбина „Доситеј Обрадовић”

Доситејев врт

Годишњак

Задужбине „Доситеј Обрадовић”

Година XI

Број 11

Београд 2023

Издавач
Задужбина „Доситеј Обрадовић”

Главни Уредник
Драгана Грбић

Уредништво
Исидора Бјелаковић
Душан Иванић
Ненад Нинковић
Милица Ђуковић

Персида Лазаревић Ди Ђакомо
(Persida Lazarević Di Giacomo),
Марија Рита Лето (Maria Rita Leto)
Моника Фин (Monica Fin)
Роберт Ходел (Robert Hodel)

Рецензенти
Исидора Бјелаковић
Невена Даковић
Милена Зорић Латовљев
Татјана Јовићевић
Ана Мацановић
Александар Милановић
Зона Мркаљ
Ненад Нинковић

Издаје се уз финансијску подршку
Министарства културе Републике Србије.

САДРЖАЈ

Драгана А. Грбић ДОСИТЕЈЕВ(И) ВРТ(ОВИ) – РЕЧ УРЕДНИКА	15
--	----

ВЕК СВЕЛОСТИ Студије и огледи

Бранко Алексић КАЗАНОВИНА МЕТАФИЗИЧКА КРИВА СИЛА ЉУБАВИ ПРОИЗЛАЗИ ИЗ <i>CURVA BOSCOVICIANA</i> (II ДЕО)	29
Нина Стокић ДРАМАТИЗАЦИЈА И ДРАМСКА ИНТЕРПОЛАЦИЈА ЛИКА И ДЕЛА ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА	61
Маша Петровић НАРАВООБУЧЕНИЈА: СУСРЕТ КЊИЖЕВНОСТИ И ПРИМЕЊЕНЕ ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ НА ПРИМЕРУ КАРАКТЕРИЗАЦИЈЕ УМЕТНИЧКИХ ЛУТКИ ИЗРАЂЕНИХ ПРЕМА ЛИКОВИМА БАСНИ ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА	87
Бојан Р. Рајевић РЕКОНСТРУКЦИЈА РОДНИХ УЛОГА У ПЛАЧУ РАХИЛИ ИЛИ ИЗБИЈЕНИЈУ МЛАДЕНЦЕВ НА ПОВЕЛЕНИЈЕ ИРОДА ЦАРА ЛУДЕЈСКАГО КОНСТАНТИНА МАРИНКОВИЋА	105
Стефан Здравинац СРПСКЕ ОСМОЛИСНЕ АЗБУКЕ	123
Бранислав Веселиновић О ПИСМУ, ПРАВОПИСУ И ПРЕДМЕТНОМ ЈЕЗИКУ СРПСКЕ ГРАМАТИКЕ ИЛИ ПИСМЕНИЦЕ ЈОВАНА ПОПОВИЋА (1843)	141
Емилија Поповић ФУНКЦИЈА СЛАВЕНИЗАМА И КЊИШКИХ РЕЧИ У ЖЕНИДБИ И УДАДБИ И РОДОЉУПЦИМА ЈОВАНА СТЕРИЈЕ ПОПОВИЋА	165

РИЗНИЦА Прилози

Галерија Матице српске ПОРТРЕТ АТАНАСИЈА СТОЈКОВИЋА – РАД ПАВЕЛА ЂУРКОВИЋА	191
--	-----

821.163.41-342:792.091
Оригинални научни рад
Примљен: 11. 6. 2023.
Прихваћен: 29. 10. 2023.

Маша Љ. Петровић*
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

НАРАВООБУЧЕНИЈА: СУСРЕТ КЊИЖЕВНОСТИ И ПРИМЕЊЕНЕ ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ НА ПРИМЕРУ КАРАКТЕРИЗАЦИЈЕ УМЕТНИЧКИХ ЛУТАКА ИЗРАЂЕНИХ ПРЕМА ЛИКОВИМА БАСНИ ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА

Циљ рада јесте настојање да се демонстрира једна од могућности сустицаја књижевне и примењене ликовне уметности на примеру карактеризације јунака-животиња Доситејевих басни и уметничких лутака, израђених по мотивима Доситејевог дела. Рад је заснован на компаративној анализи карактера животиња и анализи резултата квантитативног истраживања, спроведеног међу ученицима-ауторима лутака. Резултати истраживања сведоче да је, уз високи степен успешности, реализован сусрет књижевне и примењене ликовне уметности, да су стилско-језичка средства путем којих су остварене психологизација и физичка карактеризација трансформисана у дизајнерска изражајна средства, те да је карактеризација лика, уз одређена одступања и иновативна читања Доситејевог дела, транспонована на конкретни уметнички предмет.

Кључне речи: Доситеј Обрадовић, басне, примењена ликовна уметност, карактеризација јунака-животиња, уметничке лутке, интермедијалност.

* masapetrovic01084@gmail.com

Наравообученија је назив пројекта који је започет 12. децембра 2022. године, а своје велико финале је имао у оквиру манифестације „Доситејеви дани“, коју традиционално сваког пролећа обележава Задужбина овог значајног српског просветитеља. Настао као сарадња трију институција, Катедре за српску књижевност Филолошког факултета Универзитета у Београду, Задужбине „Доситеј Обрадовић“ и „Школе за дизајн“ из Београда, пројекат је за циљ имао израду идејних решења (скица) и уметничких лутака инспирисаних баснама Доситеја Обрадовића. Студенти мастер студија Исидора Петровић, Ирина Марјановић, Константин Ађанин и Маша Петровић, уз подршку професорке методичке наставе књижевности, доц. др Наташе Станковић Шошо и демонстратора мср Јане Петровић, одржали су предавање ученицима трећег разреда средње школе и приближили им Доситејејев живот и дело, маркирајући најзначајније идеје и замисли. Примењујући текстовну и дијалошку методу у сарадњи са ученицима читали су и интерпретирали Доситејејеве басне: „Комарац и во“, „Две жабе“, „Лисица и гавран“, „Коњ и магаре“, „Уображена гуска“, „Корњача и орао“, „Козе и Јупитер“, „Два јарца“, „Жаба и во“ и „Мрав“. У аналитичко-синтетичком приступу тексту наведених басни посебно је био наглашен аспект карактеризације јунака-животиња, што је за ученике било знаковито, будући да је њихов задатак подразумевао да на основу доминантних особина ликова успоставе карактер својих уметничких лутака.

Након учешћа у пројекту у нама се пробудила жеља да оставимо писани траг о њему, али и подстицај да проучавамо аспекте интермедијалности, која је успостављена између књижевности и примењене ликовне уметности током процеса израде уметничких лутака и која је уочљива приликом посматрања њихове изложбене поставке. Тако је настао овај рад којим смо покушали да одговоримо на питања могућности сустицаја књижевне и примењене ликовне уметности, да упоредимо карактеризацију јунака присутну у предлошку Доситејејевих басни и ону опризорену уметничким луткама, те да уочимо да ли су, и ако јесу, каква и колика одступања од књижевног текста присутна у карактеру лутака. Настоја-

ли смо да пројекат *Наравообученија* посматрамо као могуће ново читање Доситејевих басни, као њихову реактуализацију до које је довео узраст ученика, савремени временски тренутак и креативна трансформација уметничких средстава једне уметности у уметничка средства и елементе друге.

Рад је заснован на компаративној анализи карактеризације животиња у књижевном тексту Доситејевих басни, из корпуса који је језички адаптиран за потребе педагошке праксе¹, и карактера уметничких лутака-животиња, које су израдили ученици трећег разреда средње стручне школе служећи се Доситејевим текстуалним предлошком. Фокус компаративне анализе јесте био на указивању на начине и средства путем којих је психологизација, али и физичка карактеризација јунака књижевног текста дочарана на конкретном уметничком предмету. Нашу интерпретацију настојали смо да поткрепимо критичким становиштима Јована Деретића и Весне Тодоров, као и теоријском поставком Лидса, Вајслера, Вита и других проучавалаца уметности израде лутака. Од непроцењивог значаја било је и евалуативно истраживање, које смо спровели међу ученицима-ауторима лутака након завршене израде изложбене поставке. Посредством Гугл упитника, сачињеног од десет питања (од чега осам затвореног типа и два отвореног типа), сви аутори су детаљно описали процес израде уметничких лутака, са нагласком на материјалима и техникама које су примењивали. Такође, они су изразили своје импресије и размишљања о томе који су елементи (делови тела, гардероба, боја, материјал...) доминантни у дочаравању карактера јунака.

Ово истраживање помогло нам је да упоредимо њихову перспективу са нашом и да прецизније уочимо како су књижевна уметничко-језичка средства преточили у дизајнерска

¹ Реч је о приређеном и адаптираном издању басни које је, у сарадњи са издавачком кућом Klett, Наташа Станковић Шошо прилагодила ученицима првог разреда основне школе. Током израде овог пројекта студенти мастер студија су, уз консултацију са професорима методике, одлучили да користе ово издање како би олакшали рад ученицима, али да своје усмено излагање обогате наравоученијама, која су изостављена у поменутом издању, а део су оригиналног текста Доситејевих басни.

изражајна средства. Поред тога, на основу анкете стекли смо увид у тешкоће и изазовност коју је за ученике носио пројекат креирања лутака инспирисаних јунацима књижевног дела, као и у њихово познавање Доситејевог књижевног дела. Испитали смо њихов поглед на значај текста приликом израде скица за лутку и на улогу студентског предавања у разумевању особина јунака басни, сложености и вишедимензионалности карактера. Резултати квантитативног истраживања показали су да је већина ученика пре израде пројекта била упозната са Доситејевим књижевним стваралаштвом (80% испитаника), али да им је предавање студената приближило Доситејеве басне (66, 7% испитаника) и помогло да боље разумеју особине и карактер јунака басни (83, 3% испитаника). Сам процес израде лутака био је захтеван (66, 7%) и током свих фаза рада аутори су се враћали ишчитавању текста и промишљањима о карактеру животиња (100%). Свака лутка започета је идејним решењима, након чега је уследило прављење жичане конструкције, која је касније обложена новинама умоченим у растворени дрвофикс тј. применом технике папир-маше (Papier mâché). Уследило је бојење, подсликавање и сликање акрилним бојама, шивење одеће и израда детаља којима су употпуњене уметничке лутке.

Наш компаративни приступ уметничким предметима и књижевном тексту, оснажен претходно наведеним резултатима, довео је до закључака да је додир двеју уметности реализован и да је дошло до трансформације лика-животиње у уметничку лутку-животињу. Анализа је показала да карактер лутака у великој мери кореспондира са карактером описаним у Доситејевим баснама посредством дијалога јунака, кратких дескриптивних пасажа и приповедања о поступцима јунака у конкретној друштвеној ситуацији. Опажена су и извесна одступања у физичкој карактеризацији у погледу гардеробе и детаља којима су употпуњене уметничке лутке и у психолошкој карактеризацији, одступања која смо дефинисали као ново читање Доситејевих басни, њихову актуализацију у тренутку садашњем од стране ученика карактеристичног узраста и другачијих погледа на свет, живот и књижевност. У тексту који следи истакнуте закључке ћемо пот-

крепити примерима упоредне анализе појединачног лика одређене басне и уметничке лутке, која је настала по узору на тај предложак, са намером да на различитим примерима демонстрирамо остварени сустицај двеју уметности.

За разумевање концепта интермедијалности у овом пројекту неопходно је вратити се неколико корака уназад и поћи од саме дефиниције уметничке лутке, која ће отворити нову перспективу и пружити одговор на питања како књижевна уметност може бити присутна у примењеној ликовној уметности и како се речи могу заменити другим изражајним средствима и испричати одређену причу. Коринчак примећује да је: „лутку тешко дефинисати. Иако се у мислима сваког појединца појави одређена представа чим чује ту реч, када покушамо да установимо шта заправо разликује лутку у односу на играчку, фигурину и скулптуру суочавамо се са изазовима” (Коринчак 2015: 5). Поменуто изазовност различити теоретичари примењене уметности настоје да превазиђу на бројне начине, продубљујући кључна питања и успостављајући паралеле са другим уметностима. Тако Џонстон предлаже да уметничку лутку треба посматрати као „уметничку мултимедијалну скулптуру” (Џонстон 2003: 4), при чему наглашава да је тежиште у разумевању овог термина у прихватању концепта мултимедијалности и додира различитих уметности приликом израде јединственог предмета тј. саме лутке. На трагу концепта мултимедијалности, али уз нужно сужавање врста уметности које међусобно корелирају, Вит дефинише лутке као „природне приповедаче” (Вит 2004: 59) које уметници „користе како би испричали неку причу” (Вит 2004: 66), чиме директно упућује на сустицај књижевности и примењене ликовне уметности. „Лутке су природни проводници наратије, [...] оне се трансформишу у наратив који обухвата њихово постојање” (Мартинез 2016: 12), што омогућава да уметник луткама исприча неку причу која је већ постојала у историји уметности речи или да лутка буде средство чијим ће изгледом уметник показати сопствени персонални, социјални, културолошки или неки други наратив. Дакле, ако су теоретичари сагласни да су „уметничке лутке, у највећој мери, уметничко дело које

индивидуа брижљиво ручно обликује и које представља форму приповедања многим уметницима" (Вајслер 2012: 12), то нам даје за право да у овом раду компаративно сагледавамо начине на које је Доситеј Обрадовић приповедао о људским карактерима посредством животиња са начинима на које су ученици-аутори лутака ту причу испричали служећи се својим изражајним средствима.

Текстуални предложак басне „Лисица и гавран” не пружа обиље података на којима је могуће засновати карактеризацију ликова, што је усаглашено са жанровским одликама басне и њеном дужином (в. Самарџија 2002). Ипак, у басни се инсистира на физичкој карактеризацији гаврана, на његовој изузетној лепоти, коју и сама лисица наглашава следећим коментаром: „Мили Боже, красне ли птичице! Ала има лепо перје! (Обрадовић 2019: 16). Након читања, свесни смо да овај суд није у потпуности искрен и тачан, те да гавран није заиста толико леп, већ да лисица хиперболише похвалу његове спољашњости како би придобила поверење и спровела свој наум у дело. И Доситејево наравоученије поручује читаоцима да се чувају лисичје похвале (в. Обрадовић 2007: 36), чиме се још једном потврђује теза да је похвала гаврановог изгледа преувеличана, али се и отвара простор за психолошку карактеризацију јунака. Наиме, гавран је овде репрезентација човека који је наиван, коме годе лепе речи и похвале на сопствени рачун, који је претерано заокупљен својим квалитетима и брине о томе како га други перципирају, што видимо из следећег: „Гаврану није било мило да га лисица поред толике његове лепоте сматра за мутавог” (Обрадовић 2019: 16). Њему је важно да други увиде све његове квалитете, да сагледају његову вредност у целини, да не сумњају у способности и стога, не размишљајући о потенцијалним исходима, тежи доказивању и показивању другима. Непромишљен поступак доводи га до губитка комада меса, које је требало да буде оброк, а читаоцу потврђује јунакову плиткоумност, сумирану и коментаром: „Е, мој гавране, свега имаш, али памети немаш!” (Обрадовић 2019: 16). С друге стране, лисица је приказана као мудра и лукава, као она која добро познаје човекову природу, која зна шта је важно так-

вом типу људи, какав је гавран, која зна да се њихово поверење задобија слаткоречивошћу. Својим коментаром успева да превари гаврана и да добије комад меса, који је желела, али и да му, кроз подсмех, упути морализаторску поруку, да га подучи да је од сваке лепоте и мишљења других важнија памет и правилно расуђивање.

Пошто је успостављен карактеризацијски профил ових јунака, наметнуло се питање на који начин су ученици средње школе успели да на основу наведених особина, истакнутих у конкретној ситуацији, манифестованих у говору и понашању, начине лутке гаврана и лисице, тако да оне одражавају њихове карактерне, али и физичке особине. Очигледно је да је њихов савезник била машта и да су морали да се ослоне на неке стереотипне представе ових животиња, будући да у тексту нису могли изнаћи детаљније податке о њиховом физичком изгледу. На основу спроведене анкете примећујемо да им је било значајно да различитим уметничким елементима и средствима истакну и визуелно дочарају текстом представљену гавранову надменост и китњастост, које не прати мудрост. Они сматрају да су ове елементе карактеризације нагласили одећом и аксесоарима, прецизније плавичастом карираном кошуљом, сивкастим шеширом и наочарима, који треба да буду симболи гаврановог господства, бриге о сопственом изгледу и имици, односно о слици о себи. Чини се да овакво дизајнерско решење имплицира једно ново читање Доситејевих басни, продубљено читање, које гавранову лепоту шире контекстуализује и измешта не само у сферу телесне лепоте (лепоте крила), већ и у сферу одевања, бриге о сопственом стилу и личном изразу посредством одевних комада. Такав приступ наглашава универзалност Доситејевог дела, али и жанра басне, манифестујући да читалац сваког времена у читању и тумачењу текста може уписати њему актуелне дилеме и особености његовог доба, о чему ћемо детаљније писати и поводом других лутака. Ваља поменути да аутори лутке акцентују и израз лица, највише очију, као део тела који сведочи да гавран не поседује мудрост, будући да су оне видљиви продор у невидљиви свет човековог унутарњег бића и да у спољашњем свету одражавају

човекову нутрину. Наиме, једнобојношћу црних очију, те одсуством других боја физички је посредована и наглашена јунакова површност, унутарња празнина и оптерећеност искључиво спољашњошћу. Тако су обухваћени сви апстрактни аспекти јунаковог карактера и створена је лутка која својом целином репрезентује, на први поглед, једноставан и типизиран, а заправо сложен и вишедимензионални карактер ове птице, опризорен текстом басне.

Фотографија бр. 1 и бр. 2 – Уметничке лутке гавран и лисица
(Извор: лична архива)

Слично претходној, и басна „Комарац и во” веома је језгровита, не пружа увид у физичку карактеризацију, а психолошку карактеризацију ограничава на конкретну ситуацију и осликава је посредством дијалога двеју животиња. Из сусрета вола и комарца и размењених речи, опажамо да је комарац персонификација свих оних људи који о себи мисле у суперлативима, претерујући у процењивању својих способности, квалитета и особености, људи склоних преувеличавању и настојању да другима наметну такво искривљено виђење себе. Контрасно њему, во је репрезент људи који знају своје стварне могућности и домете, који су свесни како својих врлина, тако и мана, који су у односу према себи, али и према својој околини, изразито рационални и присебни. Његове речи: „Ти мени тежак? Ја те и не осећам, колик’ да те и није на свету” (Обрадовић 2019: 28) осликавају да је и он склон својељубљу, али да је оно, како и писац наводи у наравоучењу, „разумно и пристојно” (Обрадовић 2007: 101), засно-

вано на истинитој перцепцији себе. Во с правом процењује и опомиње комарца да не преувеличава сопствену тежину, да се не узноси у свом *самољубију*. Вреди запазити да аутор успоставља разлику између термина *својељубље* и *самољубије* засновану на оправданости, аргументованости и усклађености сопствене процене о себи и сопствених квалитета, а да су комарац и во узети као репрезенти те разлике, прецизније да „су они тесно повезани са појмом и њихова функција је да пружи карактеролошку илустрацију дефиниције појма” (Деретић 1974: 101, 102).

Како у тексту басне, али и наравоученија, нема детаљнијег портретисања и изградње психолошког профила јунака, у тумачењу није могуће успоставити даље и дубље увиде, што ограничава могућности транспоновања карактера на карактер лутке. Израда лутке вола, према сведочењу ученика, била је веома захтевна, јер је требало материјалним елементима показати јунакову промишљеност, рационалност и ваљану свест о себи и својим вредностима. Израз лица, брижљиво осликаван различитим нијансама, уз нагласак на сенкама и подсликаним елементима, као и положају очију, манифестују текстом задату мудрост и добронамерну страну воловог карактера, која тежи подучавању и указивању на неадекватно понашање. Такође, џемпером у који је одевен требало би да се сугерише умерена самодопадљивост, будући да је сачињен од материјала шарених јарких боја које су усаглашене и склопљене у целину, тако да пријају оку, а не да остављају утисак китњастости, сувишка или какве друге непријатне визуелне сензације. Уз све напоре које су ученици-аутори уложили, стиче се утисак да је волове особине готово немогуће дочарати изражајним дизајнерским средствима и да ова лутка остаје у домену стереотипне представе животиње, не одајући изглед аутентичног карактера. Како то примећују проучаваоци примењене ликовне уметности, у прављењу лутака неретко долази до оваквих изазова, јер: „уметник који настоји да исприча причу има на располагању само један временски тренутак који мора да ухвати и преведе у скулптуру” (Вајслер 2012: 12).

Фотографија бр. 3 – Уметничка лутка во
(Извор: лична архива).

Ни басна „Мрав“ не пружа обиље информација о портрету јунака, о његовим физичким карактеристикама и особеностима грађе. Стога се чини да можемо успоставити као поетичко правило да у Доситејевим баснама описи физичког изгледа нису развијени и пресудни у приказивању особина лика, већ да је тежиште постављено на етичку карактеризацију, о чему на сличан начин пише и Весна Тодоров: „животиње су превасходно актери који асоцирају на људске етичке и социјалне норме“ (Тодоров 2009: 210). У жижи приповедања је наратив о моралу, о унутрашњим квалитетима и недостацима јунака, те изузетак није начин на који је изграђен лик мрава. Морално поларизован, он представља јунака чији је однос према добру и злу доведен у питање. У тој борби превагу односе његова зла нарав и крађама склона природа. За разлику од претходних басни у којима се карактер јунака манифестовао у конкретним ситуацијама, у међуодносу са другим јунаком, овде је само присутан наратив којим се сумира да мрав краде читавог живота туђе жито. Његова лоша природа приказана је као константа која га одликује током читавог живота и коју он не жели да мења. Занимљиво је да лик мрава одступа од типизираних представе (в. Тодоров 2009: 212), обликоване нашим хоризонтом очекивања у којем је мрав вредна животиња, која сложено са другим мравима током читавог лета марљиво прикупља храну за зимски период. Приказујући мрав као лењивца, којем тешко пада рад, због чега одлучује да краде од других, Доситеј Обра-

довић шири хоризонт очекивања и читаоцима сугерише да исте животиње у различитим баснама могу бити носиоци дијаметрално супротних особина.

Осим тога, ова басна је специфична и по томе што се у тексту директно говори о томе да је животиња персонификовани симбол човека одређених карактерних особина, што није уобичајено за жанр басне (в. Самарџија 2002). У тексту се експлицитно приповеда да је мрав некада био човек-ратар, којем су земљораднички послови били напорни, те је постао лаком на туђе, због чега је претворен у мрава. Ово претварање човека у животињу, жанровски ближе бајкама и предањима, привукло је ученицима пажњу, па су се двоумили да ли да лутку представе као мрава-човека или да остану при анималној представи. Како су у анкети навели, након израде идејних решења и консултације са професорима, одлучили су да уметничка лутка остане у домену представе животиње. Променом телесне величине тј. предимензионирањем тела мрава у свом стварању нагласили су његову различитост у односу на уобичајену представу мрава, која подразумева сићушног вредног инсекта. Фокус у изради лутке поставили су на детаљно израђивање екстремитета, који му омогућавају да са украденим пленом побегне, чиме су желели да дочарају његов карактер. Важан сегмент уметничке лутке јесу и цакови препуњени житом и другим житарицама, чије класје вири из цакова, што наглашава јунакову незаситост, неумереност и похлепност и помаже ауторима да посредством уметничке лутке поново испричају Доситејеву басну.

Фотографија бр. 4 – Уметничка лутка мрав
(Извор: лична архива)

Уметничка лутка орла инспирисана је басном „Корњача и орао”, у којој је орао окарактерисан као мудра птица, спремна да подучи другог и пружи му прилику да на личном примеру уочи сопствену погрешку. Он корњачу, која жели да научи летети, разборито саветује: „Седи ти с миром и хо-дај тако пониско како си и досад, боље ће за тебе бити; зашто сложеније твојега тела није за висину начињено” (Обрадовић 2019: 36). Аргументима повезаним са телесним карактеристикама и предиспозицијама, орао жели да одврати корњачу од летења, али како она постојано инсистира, одлучује да је вине у небо и пусти да се опроба у летењу. У наравоученију Доситеј Обрадовић, за разлику од ученика који су приврженији лику орла, проблематизује карактер корњаче, истиче питање рационалног сагледавања себе, својих јаких страна и ограничења, које је истакнуто и басном „Комарац и во”, па поручује: „Меримо и познајемо себе, и не иштимо шта није за нас, зашто ако не подучимо, осрамотићемо се” (Обрадовић 2007: 112). Како се у Обрадовићевом текстуалном предлошку не могу изнаћи редови посвећени опису спољашњости јунака, већ је карактеризација и орла и корњаче заснована само на том једном сусрету, у којем корњача тражи од орла да је научи вештини летења, ученици су одлучили да израде уметничку лутку-орла, јер им се чинило да корњачин карактер не би на одговарајући начин изразили својим изражајним средствима.

Увиди у спроведену анкету потврђују да су аутори желели да орла представе не само као репрезента мудре особе, већ да нагласе његову умешност летења и дозу суровости у опхођењу са корњачом. Лутка-орао персонификација је пилота, контекстуализованог у временском тренутку друге половине двадесетог века посредством симбола: специфичних наочари за сунце марке Реј Бан које су првобитно носили пилоти и значки са ознакама Југословенске авио компаније. Ови детаљи указују да је у рецепцији Доситејеве басне остварено иновативно читање, у којем је текстуални предлог био ослонац за креативно размишљање младих дизајнера. Они су осавременили и надоградили лик орла, додајући му статусне и професионалне симболе карактеристичне за је-

дан прошли временски тренутак и територијално поднебље, демонстрирајући како савремени читалац може манипулисати универзалношћу и свеprisутношћу пишчевог наратива. У том контексту орлова суровост, може се тумачити као потврда професионализма, а не грубост и осиноност усмерена ка корњачи, а његов савет као ваљано и темељно познавање аеродинамике и закона летења. Њихово читање Доситејевог дела и лутка која је продукт таквог одступања од уврежене традиције читања и тумачења потврђује мисао да „посредством уметности ми изражавамо природни и друштвени свет који нас окружује, као и унутрашњи свет нашег физичког живота и искуства” (Лидс1988: 19).

Фотографија бр. 5 – Уметничка лутка орао
(Извор: лична архива)

Басна „Два јарца” инспирисала је настајање уметничке лутке-јарца. У њој аутор „описујући животиње представља читав миље карактерних особина” (Тодоров 2009: 212) успостављајући лик јарца као персонификацију људске тврдоглавости, упорности и непопустљивости која наноси штету носиоцу ових особина. Јунаков карактер изражен је у конкретној социјалној ситуацији, приликом сусрета са другим јарцем на уском брвну, што доприноси развијености лика-портрета јер осликава конкретну ситуацију (в. Тодоров 2009: 212, 213). Суочени један са другим, оба јунака заузимају борбени став, демонстрирајући да места за дијалог, компромис и договор

нема, јер сваки од њих двојице поседује бескрајно поверење у себе и сигурност у сопствену снагу. Такође, обојица верују да је онај са друге стране слабији, покорнији, попустљивији, што се очитује и на језичком плану у следећем исказу: „Е, да видимо ко ће да се склони!“ (Обрадовић 2019: 10). Такав карактер, опризорен приликом интеракције са другим, оснажен језичком карактеризацијом, сведочи да „Доситеј са једне стране опцртава типичне карактере, а са друге стране тежи њиховом разобличавању, због чега ликове у баснама не можемо доживљавати као апстрактне примере овог или оног карактера“ (Тодоров 2009: 215).

Поменути рељефност и вишедимензионалност актера басни било је изазовно дочарати изражајним средствима примењене уметности. Као што смо већ акцентовали у раду, Доситеј није поклањао пажњу физичким описима јунака, који би били драгоцени у успостављању карактера лутке и који би за ауторе били од пресудног значаја. Стога су ученици, ослоњени на сопствену машту и креативност, изналазили дизајнерска решења, којима би могли да прикажу сложен идентитет јунака, те да укажу на преплет особина од којих је он сачињен. Будући да је „уметност израде лутака формалан изражај искуства и да визуелне уметности изражавају искуство посредством инвенције визуелне слике“ (Лидс 1988: 19), аутори су тешкоће у раду превазишли осмишљавањем иновативне визуелне слике која манипулише деловима тела јунака и тако одражава Доситејев наратив. Опажамо да су привилеговали један од доминантних симбола јарца, рог, и њиме настојали да апострофирају све претходно побројане карактерне особине лика ове животиње. Изузетно дуг, чврст и жицом обложен, својим изгледом, бојом и одабиром материјала од којих је сачињен треба да укаже на јарчеву непоколебљивост, силину којом ступа на брвно, спремност на борбу и увереност у сопствену победу. Поред тога, поглед, згрчени околични мишићи, набрана кожа доњег очног капка и плавичасте нијансе, треба да асоцирају на тврдоглавост, али и непромишљеност и неразумно инаћење, који доводе до пада у воду, како се то апострофира пишем басном.

Фотографија бр. 6 – Уметничка лутка јарац
(Извор: лична архива)

У раду смо настојали да проучавамо аспекте интер-медијалности, која је успостављена између књижевности и примењене ликовне уметности у склопу пројекта *Наравообученија* током процеса израде уметничких лутака. Вођени теоријским поставкама Лидса, Вајслера, Вита и других теоретичара уметности израде лутака покушали смо да објасни-мо како је могуће остварити сустицај књижевне и визуелне уметности, те посредством уметничких лутака, инспириса-них Доситејевим књижевним делом, изнова испричати при-чу о животињама као персонификацијама људских мана и врлина. Рад смо засновали на компаративној анализи карак-теризације животиња у књижевном тексту Доситејевих бас-ни, и карактера уметничких лутака-животиња, које су изра-дили ученици трећег разреда средње стручне школе служећи се Доситејевим текстуалним предлошком. Фокус компара-тивне анализе јесте био на указивању на начине и средства путем којих је психологизација, али и физичка карактериза-ција јунака књижевног текста дочарана на конкретном умет-ничком предмету. Уочили смо да су присутна одступања од књижевног текста у изградњи карактера лутака, која су у вези са одећом и детаљима као што су значка Југословенске авио компаније на лутки орла или шешир и наочари на лут-

ки гаврана. Ова одступања тумачили смо као могуће ново читање Доситејевих басни, као њихову реактуализацију до које је довео узраст ученика, савремени временски тренутак и креативна трансформација уметничких средстава једне уметности у уметничка средства и елементе друге.

Од круцијалног значаја у раду било нам је и евалуативно истраживање, које смо спровели међу ученицима-ауторима лутака посредством Гугл упитника. Оно нам је омогућило да упоредимо њихову перспективу са нашом и да прецизније уочимо како су књижевна уметничко-језичка средства преточили у дизајнерска изражајна средства. Поред тога, на основу анкете стекли смо увид у тешкоће и изазовност коју је за ученике носио пројекат креирања лутака инспирисаних јунацима књижевног дела, као и у њихово познавање Доситејевог опуса. Увидели смо да је ученицама отежавала рад на луткама чињеница да писац не посвећује пажњу физичкој карактеризацији јунака, већ тежиште у изградњи лика поставља на етичку карактеризацију, проблематизацију односа добра и зла и међусобних односа ликова. Ослањајући се на машту, уз консултовање текстуалног предлошка, они су настојали да иновативним решењима превазиђу поменуте потешкоће. Пројекат *Наравообученија*, поред тога што сведочи и потврђује ученичку умешност и значајну уметничку вредност лутака, показује да како визуелна тако и књижевна уметност имају пресудну улогу у едукацији и поседују отвореност ка спајању прошлих и садашњи наратива.

ЛИТЕРАТУРА

- Вајслер 2012: D. Weissler, Mark Dennis, Mad Sculptor, *The Crafts Report*, XXXVIII/439, 12–13.
- Вит 2004: K. Witt, *Contemporary American doll artists and their dolls*. Paducah, Kentucky: Collector Books.
- Деретић 1974: Ј. Деретић, *Поетика Доситеја Обрадовића*, Београд: Вук Караџић.
- Коринчак 2015: S. Korinchak, *The art of the contemporary doll*, Atglen, Pennsylvania: Schiffer.

- Лидс 1988: A. Leeds, Teaching and the reasons for making art. *Art education*, XXXIX/4, 17–21.
- Мартинез 2016: K. A. Martinez, *Transforming Personal Narrative Through the Art of Dolls: An Arts-Based Inquiry Into the Power of Heuristic Expansion*, Greeley: University of Northern Colorado.
- Обрадовић 2019: Д. Обрадовић, *Басне*, Београд: Klett.
- Обрадовић 2007: Д. Обрадовић, *Басне, Истина и њрелест, Пуш у један дан: електронско издање*, Београд: Универзитетска библиотека Светозар Марковић.
- Самарција 2002: С. Самарција, *Народне басне и њрече о живошњима*, Београд: Народна књига/Алфа.
- Тодоров 2009: В. Тодоров, „Етичка карактеризација и стереотипи у баснама Доситеја Обрадовића”, *Јагодина: Узданица*, VI/1, Јагодина, 210–220.
- Џонстон 2003: J. Johnston, *Artdolls: Basic Sculpting and beyond*, USA: Portfolio Press.

MAŠA LJ. PETROVIĆ

NARAVOOBUČENIJA: INTERWEAVING OF LITERATURE
AND APPLIED FINE ARTS ON THE EXAMPLE OF THE
CHARACTERIZATION OF ART DOLLS MADE ACCORDING TO
THE CHARACTERS OF THE DOSITEJ OBRADOVIĆ FABLES

SUMMARY

The aim of the work is to demonstrate one of the possibilities of the meeting the literary and applied fine arts on the example of the characterization of animal heroes of Dositej's fables and artistic dolls, made according to the motifs of Dositej's work. The work is based on a comparative analysis of the characters of animals and the analysis of the results of a quantitative research, conducted among students-authors of dolls. The results of the research testify that, with a high degree of success, the meeting of literary and applied fine arts was realized, that the stylistic-linguistic means through which psychologization and physical characterization were achieved were transformed into designer means of expression, and that the characterization of the character, with certain deviations and innovative readings of Dositej's work was transposed to a concrete art object.

Key words: Dositej Obradović, fables, applied fine art, characterization of heroes-animals, artistic dolls, intermediality.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41

ДОСИТЕЈЕВ врт : годишњак Задужбине "Доситеј Обрадовић" =
Dositej' s Garden : annual of "The Dositej Obradović" endowment / главни
уредник Драгана Грбић. – Год. 1, бр. 1 (2013)- . – Београд : Задужбина
"Доситеј Обрадовић", 2013- (Београд : Чигоја штампа). – 24 cm

Годишње.

ISSN 2334-9476 = Доситејев врт

COBISS.SR-ID 203263244